

भारताचे नियंत्रक आणि महालेखा परीक्षक

7 ऑगस्ट 2020 रोजी, गिरीश चंद्र मुर्मू यांची भारताचे नवीन नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक (CAG.) म्हणून नियुक्ती करण्यात आली आहे. यापूर्वी ते जम्मू आणि काश्मीर केंद्रशासित प्रदेशाचे लेफ्टनंट-गव्हर्नर होते. त्यांच्या आधी, राजीव महर्षी यांनी 25 सप्टेंबर 2017 रोजी कॅंग कार्यालयाची सूत्रे स्वीकारली.

भारताचे नियंत्रक आणि महालेखा परीक्षक हे राष्ट्रीय आणि राज्य सरकारांच्या खर्चाच्या बाह्य आणि अंतर्गत लेखापरीक्षणांसाठी जबाबदार सर्वोच्च प्राधिकरण आहे. हे भारताचे कॅंग म्हणून प्रसिद्ध आहे. या लेखात आपण कॅंगचे कार्यालय आणि त्याचे कार्य याबद्दल थोडक्यात चर्चा करू. सामान्य अध्ययन अभ्यासक्रमासाठी हा एक महत्त्वाचा विषय आहे. हे घटनात्मक संस्थांमध्ये समाविष्ट केले आहे: सामान्य अध्ययन पेपर 2 मध्ये वैधानिक, नियामक आणि विविध अर्ध-न्यायिक संस्था.

भारताचे नियंत्रक आणि महालेखा परीक्षक: घटनात्मक तरतुदी

भारतीय राज्यघटनेचा भाग पाचवा अध्याय V मध्ये या कार्यालयाच्या भूमिकेचे आणि जबाबदाऱ्यांचे वर्णन केले आहे. नियंत्रक आणि महालेखा परीक्षक हे भारताच्या राष्ट्रपतींनी थेट नियुक्त केलेल्या काही कार्यालयांपैकी एक आहे.

भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांचे अधिकार

भारतीय राज्यघटनेचे कलम 148 या कार्यालयाचे अधिकार प्रस्थापित करते. कॅंगची स्थापना आणि अधिकार यांच्या संदर्भात ते खालील मुद्दे नमूद करते:

- नियंत्रक आणि महालेखा परीक्षकाची नियुक्ती भारताच्या राष्ट्रपतीद्वारे केली जाते आणि सर्वोच्च न्यायालयाच्या न्यायाधीशाला ज्या पद्धतीने आणि कारणास्तव पदावरून काढून टाकले जाते.
- या कार्यालयावर नियुक्त केलेल्या व्यक्तीने राष्ट्रपती किंवा राष्ट्रपती कार्यालयाद्वारे नियुक्त केलेल्या इतर कोणत्याही व्यक्तीसमोर पदाची शपथ घेतली पाहिजे.
- वेतन, सेवाशर्ती, अनुपस्थितीची रजा, पेन्शन आणि सेवानिवृत्तीचे वय भारताच्या संसदेद्वारे निर्धारित केले जाते आणि दुसऱ्या अनुसूचीमध्ये नमूद केले आहे की सेवा शर्ती आणि वेतन त्यांच्या कार्यकाळात पदावर असलेल्या व्यक्तीच्या गैरसोयीसाठी बदलले जाणार नाही.
- CAG भारत सरकार किंवा कोणत्याही राज्य सरकारमध्ये त्यांचा कार्यकाळ संपल्यानंतर पुढील कोणत्याही पदासाठी पात्र नाही.

- CAG चे अधिकार आणि कार्ये भारतीय संविधान आणि संसदेच्या कोणत्याही कायद्याच्या तरतुदींच्या अधीन आहेत, तसेच भारतीय लेखापरीक्षण आणि लेखा विभागाच्या सेवा शर्तींच्या अधीन आहेत. याचे नियमन करणारे नियम राष्ट्रपतींकडून विद्यमान व्यक्तीशी सल्लामसलत करून विहित केले जातील.
- सर्व भत्ते, पगार आणि निवृत्ती वेतनासह या कार्यालयाच्या प्रशासनावरील खर्च भारताच्या एकत्रित निधीमध्ये आकारला जाईल.
- पदाधिकार्याची नियुक्ती 6 वर्षांच्या कालावधीसाठी किंवा 65 वर्षे पूर्ण होईपर्यंत यापैकी जे आधी असेल ते केले जाते.

भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक (CAG)- घटनात्मक तरतूद ठळक मुद्दे

1. कलम 148 ही CAG नियुक्ती, शपथ आणि सेवा शर्तींशी संबंधित आहे.
2. कलम 149 भारताच्या नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांच्या कर्तव्ये आणि अधिकारांशी संबंधित आहे.
3. कलम 150 असे सांगते की केंद्र आणि राज्यांचे हिशेब राष्ट्रपती, CAG च्या सल्ल्यानुसार, विहित करू शकतील अशा स्वरूपात ठेवले जातील.
4. कलम 151 म्हणते की संघाच्या खात्यांशी संबंधित CAG चे अहवाल राष्ट्रपतींना सादर केले जातील, जे त्यांना संसदेच्या प्रत्येक सभागृहासमोर ठेवण्यास भाग पाडतील.
5. "निव्वळ उत्पन्न" च्या गणनेशी संबंधित कलम 279 हे भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकाद्वारे निश्चित केले जाते आणि प्रमाणित केले जाते, ज्यांचे प्रमाणपत्र अंतिम आहे.
6. तिसरी अनुसूची - भारतीय राज्यघटनेच्या तिसऱ्या अनुसूचीच्या कलम IV मध्ये सर्वोच्च न्यायालयाचे न्यायाधीश आणि भारताचे नियंत्रक आणि महालेखा परीक्षक यांनी पदाचा कार्यभार स्वीकारताना शपथ किंवा प्रतिज्ञापत्राचा फॉर्म विहित केला आहे. भारताच्या सर्वोच्च न्यायालयाच्या न्यायाधीशांबद्दल अधिक जाणून घ्या.
7. 6 व्या अनुसूचीनुसार जिल्हा परिषद किंवा प्रादेशिक परिषदेचे खाते CAG सारख्या स्वरूपात, अध्यक्षांच्या मान्यतेने, विहित केलेले असावे. याशिवाय, या संस्थांच्या खात्यांचे CAG ला योग्य वाटेल अशा पद्धतीने लेखापरीक्षण केले जाते आणि अशा खात्यांशी संबंधित अहवाल राज्यपालांना सादर केले जातील जे त्यांना परिषदेसमोर ठेवण्यास प्रवृत्त करतील.

कर्तव्ये प्रभावीपणे पार पाडण्यासाठी, लेखापरीक्षणाची प्रक्रिया सुलभ करणारे काही विशेषाधिकार आणि अधिकार या कार्यालयाला देण्यात आले आहेत. भारतातील कॅगचे प्रमुख अधिकार खालीलप्रमाणे आहेत.

- नियंत्रक आणि महालेखा परीक्षक किंवा त्यांचे कर्मचारी त्यांच्या लेखापरीक्षणाच्या अधीन असलेल्या संस्थांच्या कोणत्याही कार्यालयाची तपासणी करू शकतात. ते आणि त्यांचे कर्मचारी शासनाच्या व्यवहारांची छाननी करू शकतात आणि या व्यवहारांच्या विविध पैलूंबाबत प्रशासनाला प्रश्न विचारू शकतात. व्यवहारांची छाननी केल्यानंतर, कॅग आपले आक्षेप मागे घेईल किंवा, जर त्याला ते गंभीर वाटले तर ते संसदेत सादर केलेल्या अहवालात समाविष्ट करू शकतात.
- कार्यालयाला हे कार्य सुरळीतपणे पार पाडण्यासाठी, त्याला पुस्तके, कागदपत्रे आणि दस्तऐवजांसह सर्व आर्थिक नोंदींमध्ये पूर्ण प्रवेश दिला जातो. शिवाय, कॅगला कोणत्याही व्यक्ती किंवा संस्थेकडून संबंधित माहिती विचारण्याचे स्वातंत्र्य आहे. 1935 च्या कायद्याची अंमलबजावणी करण्यासाठी भारत सरकारने 1936 मध्ये दिलेल्या आदेशाद्वारे पुष्टी केल्याप्रमाणे माहिती आणि खाती मागवण्याचा त्यांचा अधिकार वैधानिक आहे.

फायली आणि माहितीमध्ये मोफत प्रवेशाची सध्याची तरतूद ही पूर्वीपासून सुरू असलेली प्रथा आहे. तथापि, 1954 मध्ये केंद्र सरकारमध्ये एक फेरबदल करण्यात आला होता, त्यानुसार, गुप्त कागदपत्रे गुंतलेली असल्यास, ते विशेषतः नावाने कॅगकडे पाठवले जातात आणि काम संपताच ते परत केले जातात.

भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक कर्तव्ये

भारतीय राज्यघटनेतील कलम 148, 149, 150 आणि 151 या कार्यालयाच्या कार्याचे आणि अधिकारांचे वर्णन करतात. राज्यघटनेच्या या अनुच्छेदामध्ये हाताळलेल्या विविध क्षेत्रांचे संक्षिप्त वर्णन खालीलप्रमाणे आहे.

- अनुच्छेद 149: नियंत्रक आणि महालेखा परीक्षकांची कर्तव्ये आणि अधिकार: अशी कर्तव्ये पार पाडणे आणि अशा अधिकारांचा वापर करणे भारत संघ आणि राज्ये आणि इतर कोणत्याही संस्था किंवा प्राधिकरणाच्या खात्यांच्या संबंधात, बनवलेल्या कोणत्याही कायद्याद्वारे विहित केले जाऊ शकते. संसदेद्वारे.
- अनुच्छेद 150: भारत संघ आणि राज्यांच्या खात्यांचे स्वरूप: राष्ट्रपतींच्या मान्यतेने, केंद्र आणि राज्यांचे खाते ज्या फॉर्ममध्ये ठेवायचे आहे ते लिहून देणे.
- कलम 151: कॅग अहवाल: राष्ट्रपती किंवा राज्यांच्या राज्यपालांना केंद्र किंवा राज्यांच्या खात्यांबद्दल अहवाल देणे. घटनेने कलम 279(i) मध्ये अशी तरतूद केली आहे की, CAG ने घटनेच्या भाग XII च्या अध्याय 1 मध्ये नमूद केलेल्या कोणत्याही कर किंवा शुल्काच्या निव्वळ उत्पन्नाची पडताळणी आणि प्रमाणित करणे आवश्यक आहे. या घटनात्मक तरतुदींशिवाय आणि कर्तव्ये अधिकार आणि सेवा नियम 1971 च्या अटी, हे नमूद करणे आवश्यक आहे की, 1976 पूर्वी, कॅगची लेखा आणि लेखापरीक्षण अशी द्विमितीय भूमिका होती. 1976 मध्ये खाती आणि ऑडिट वेगळे केल्यामुळे, कॅगचे

कर्तव्य म्हणजे खात्यांचे ऑडिट करणे असे आहे. 1976 पासून, भारतीय नागरी लेखा सेवेच्या मदतीने विविध विभाग स्वतः लेखांकन करत आहेत.

भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांची यादी

List of Comptroller & Auditor General of India	Term
व्ही. नरहरी राव	1948 -1954
ए के चंदा	1954 -1960
ए के रॉय	1960 -1966
एस. रंगनाथन	1966 -1972
ए.बक्षी	1972 -1978
ग्यान प्रकाश	1978 -1984
टी एन चतुर्वेदी	1984 -1990
सी जी सोम्या	1990 -1996
व्ही के शुंगलू	1996 – 2002

व्ही.एन. कौल	2002 – 2008
विनोद राय	2008 – 2013
शशीकांत शर्मा	2013 – 2017
राजीव महर्षी	2017 – Aug 2020
गिरीशचंद्र मुर्मू	Present

भारतातील नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक भूमिका

या कार्यालयाची भूमिका भारतीय राज्यघटनेतील तरतुदी आणि संसदेने आर्थिक प्रशासनाच्या क्षेत्रात लागू केलेल्या कायद्यांचे समर्थन करणे आहे. वित्तीय प्रशासनाच्या क्षेत्रात कार्यकारिणीची (म्हणजे मंत्री परिषद) संसदेला जबाबदारी CAG च्या अहवालांद्वारे सुरक्षित केली जाते. हे कार्यालय संसदेला जबाबदार आहे आणि ते संसदेचे प्रतिनिधी आहे आणि तिच्या वतीने खर्चाचे लेखापरीक्षण करते.

- CAG ने 'वितरीत केले गेले म्हणून खात्यांमध्ये दाखवलेले पैसे कायदेशीररीत्या उपलब्ध होते की नाही आणि ते सेवेसाठी किंवा ज्या उद्देशासाठी ते लागू केले गेले आहेत किंवा शुल्क आकारले गेले आहेत आणि खर्च ते नियंत्रित करणाऱ्या प्राधिकरणाशी सुसंगत आहे की नाही हे तपासणे' आहे.
- कार्यालय प्रोप्रायटी ऑडिट करू शकते, म्हणजेच ते सरकारी खर्चाची 'शहाणपण, विश्वासूता आणि अर्थव्यवस्था' तपासू शकते आणि अशा खर्चाच्या व्यर्थतेवर टिप्पणी करू शकते. तथापि, कायदेशीर आणि नियामक ऑडिटच्या विपरीत, जे CAG च्या भागावर बंधनकारक आहे, प्रोप्रायटी ऑडिट विवेकाधीन आहे.
- गुप्त सेवा खर्च ही CAG च्या लेखापरीक्षण भूमिकेवर मर्यादा आहे. या संदर्भात, CAG कार्यकारी एजन्सींनी केलेल्या खर्चाचे तपशील मागवू शकत नाही परंतु सक्षम प्रशासकीय अधिकाऱ्यांचे प्रमाणपत्र स्वीकारावे लागेल की हा खर्च त्याच्या अधिकाराखाली झाला आहे.

भारतीय संविधानाने हे कार्यालय नियंत्रक तसेच महालेखा परीक्षक म्हणून पाहिले आहे. तथापि, व्यवहारात, विद्यमान अधिकारी केवळ महालेखापरीक्षकाची भूमिका पार पाडत आहे, नियंत्रकाची भूमिका नाही. दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे तर, 'एकत्रित निधीतून पैसे देण्यावर कार्यालयाचे कोणतेही नियंत्रण नाही आणि अनेक विभागांना कॅगच्या विशिष्ट अधिकाराशिवाय धनादेश जारी करून पैसे काढण्यासाठी अधिकृत केले गेले आहे, जे केवळ लेखापरीक्षणाच्या टप्प्यावरच संबंधित आहेत जेव्हा खर्च आधीच झाला आहे. झाले.

CAG चे अधिकार, ऑडिट संबंधी, भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक (कर्तव्य, अधिकार आणि सेवा शर्ती) अधिनियम, 1971 मध्ये प्रदान केले आहेत. या कायद्यानुसार, CAG ऑडिट करू शकते:

- भारताच्या आणि राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेशांच्या एकत्रित निधीतून सर्व पावत्या आणि खर्च.
- आकस्मिक निधी आणि सार्वजनिक खात्यांशी संबंधित सर्व व्यवहार. • सर्व ट्रेडिंग, मॅन्युफॅक्चरिंग, नफा आणि तोटा खाती आणि ताळेबंद आणि इतर उपकंपनी खाती कोणत्याही विभागात ठेवली जातात.
- सर्व सरकारी कार्यालये किंवा विभागांची सर्व दुकाने आणि साठा.
- भारतीय कंपनी कायदा, 1956 अंतर्गत स्थापित सर्व सरकारी कंपन्यांची खाती.
- सर्व केंद्र सरकारच्या कॉर्पोरेशनचे खाते ज्यांचे अधिनियम CAG द्वारे ऑडिट करण्याची तरतूद करतात.
- सर्व प्राधिकरणे आणि संस्थांचे खाते एकत्रित निधीतून भरीव निधी. राज्यपाल/अध्यक्षांच्या विनंतीवरून किंवा CAG च्या स्वतःच्या पुढाकाराने, कोणत्याही प्राधिकरणाचे खाते, जरी सरकारकडून भरीव निधी दिला जात नाही.

भारताच्या नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक कार्ये

कलम 149 मधील संविधान संसदेला केंद्र आणि राज्यांच्या आणि इतर कोणत्याही प्राधिकरणाच्या किंवा संस्थेच्या खात्यांच्या संबंधात CAG ची कर्तव्ये आणि अधिकार विहित करण्यासाठी कायदेशीर आधार प्रदान करते. CAG कर्तव्ये, अधिकार आणि सेवा शर्ती (DPC) कायदा, 1971 मध्ये संसदेत संमत करण्यात आला. DPC कायदा 1976 मध्ये भारत सरकारच्या लेखापरीक्षणापासून विभक्त करण्यासाठी सुधारित करण्यात आला. घटनेने ठरवून दिलेली CAG ची कर्तव्ये आणि कार्ये अशी आहेत:

- भारताच्या एकत्रित निधीतून काढलेल्या सर्व खर्चाशी संबंधित खात्यांचे लेखापरीक्षण, प्रत्येक राज्याचा एकत्रित निधी आणि विधानसभा असलेल्या प्रत्येक केंद्रशासित प्रदेशाचा एकत्रित निधी.
- भारताच्या आकस्मिक निधी आणि भारताचे सार्वजनिक खाते तसेच आकस्मिक निधी आणि राज्यांच्या सार्वजनिक खात्यांमधून सर्व खर्चाचे लेखापरीक्षण.

- केंद्र सरकार आणि राज्य सरकारच्या कोणत्याही विभागाच्या सर्व व्यापार, उत्पादन, नफा आणि तोटा खाती, ताळेबंद आणि इतर उपकंपनी खात्यांचे ऑडिट.
- भारत सरकार आणि प्रत्येक राज्याच्या प्राप्ती आणि खर्चाचे लेखापरीक्षण करणे हे सुनिश्चित करण्यासाठी की त्या संदर्भातील नियम आणि कार्यपद्धती महसुलाचे मूल्यांकन, संकलन आणि योग्य वाटप यावर प्रभावी तपासणी करण्यासाठी डिझाइन केलेले आहेत.
- खालील पावत्या आणि खर्चाचे लेखापरीक्षण: सर्व संस्था आणि प्राधिकरणे केंद्र किंवा राज्याच्या महसुलातून मोठ्या प्रमाणावर वित्तपुरवठा करतात; सरकारी कंपन्या; आणि इतर कॉर्पोरेशन आणि संस्था जेव्हा संबंधित कायद्यांद्वारे आवश्यक असतात.
- कर्ज, बुडीत निधी, ठेवी, अॅडव्हान्स, सस्पेन्स खाती आणि रेमिटन्स व्यवसायाशी संबंधित केंद्र आणि राज्य सरकारच्या सर्व व्यवहारांचे ऑडिट करणे. तो राष्ट्रपतींच्या मान्यतेने किंवा राष्ट्रपतींच्या आवश्यकतेनुसार पावत्या, स्टॉक अकाउंट्स आणि इतरांचे ऑडिट देखील करतो.
- राष्ट्रपती किंवा राज्यपालांनी विनंती केल्यावर इतर कोणत्याही प्राधिकरणाच्या खात्यांचे लेखापरीक्षण करणे. उदाहरणार्थ, स्थानिक स्वराज्य संस्थांचे लेखापरीक्षण.
- केंद्र आणि राज्यांचे खाते ज्या फॉर्ममध्ये ठेवले जातील त्या फॉर्मच्या प्रिस्क्रिप्शनबाबत राष्ट्रपतींना सल्ला देणे (अनुच्छेद 150).
- केंद्र सरकारच्या खात्यांशी संबंधित लेखापरीक्षण अहवाल राष्ट्रपतींकडे सादर करणे, जे त्यांना संसदेच्या दोन्ही सभागृहांसमोर ठेवतील (अनुच्छेद 151).
- राज्य सरकारच्या खात्यांशी संबंधित लेखापरीक्षण अहवाल राज्यपालांना सादर करणे, जे त्यांना राज्य विधानमंडळासमोर ठेवतील (अनुच्छेद 151).
- कोणत्याही कर किंवा कर्तव्याच्या निव्वळ उत्पन्नाची खात्री करणे आणि प्रमाणित करणे (अनुच्छेद 279). प्रमाणपत्र अंतिम आहे. 'निव्वळ उत्पन्न' म्हणजे कर किंवा शुल्काची रक्कम वजा संकलन खर्च.
- संसदेच्या लोकलेखा समितीचे मार्गदर्शक म्हणून काम करणे. तो राज्य सरकारांच्या खात्यांचे संकलन आणि देखरेख करतो. 1976 मध्ये, खात्यांचे विभागीकरण करून, लेखापरीक्षणापासून खाती विभक्त केल्यामुळे भारत सरकारच्या खात्यांचे संकलन आणि देखभाल यासंबंधीच्या जबाबदारीतून त्यांची मुक्तता झाली. CAG राष्ट्रपतींना तीन लेखापरीक्षण अहवाल सादर करते:

- विनियोग खात्यांवरील लेखापरीक्षण अहवाल
- वित्त खात्यांवरील लेखापरीक्षण अहवाल
- सार्वजनिक उपक्रमांवरील लेखापरीक्षण अहवाल

राष्ट्रपती हे अहवाल संसदेच्या दोन्ही सभागृहांसमोर ठेवतात. यानंतर, लोकलेखा समिती त्यांची तपासणी करते आणि त्याचे निष्कर्ष संसदेला कळवते.

भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांचा अहवाल

वर म्हटल्याप्रमाणे तीन कॅग अहवाल सार्वजनिक लेखापरीक्षणांच्या विविध पैलूशी संबंधित आहेत. खालील परिच्छेद या लेखापरीक्षण अहवालांचे संक्षिप्त विहंगावलोकन देतात:

- विनियोग खात्यांवरील लेखापरीक्षण अहवाल: विनियोग खाती विविध अनुदाने आणि खर्च प्रमुखांना विनियोगाने मंजूर केलेल्या पैशाचा विनियोग दर्शवितात आणि विशिष्ट हेतूसाठी मंजूर केलेले पैसे त्या उद्देशासाठी खर्च केले गेले की नाही हे दर्शवितात.
- वित्त खात्यांवरील लेखापरीक्षण अहवाल: वित्त लेखे वर्षभरातील वार्षिक प्राप्त्या आणि खर्चाचे हिशेब दाखवतात.
- सार्वजनिक उपक्रमांवरील लेखापरीक्षण अहवाल: हा अहवाल विविध सार्वजनिक उपक्रमांच्या (PSU's) वित्त आणि खर्चाशी संबंधित आहे.

लेखापरीक्षण अहवालात थोडक्यात, आर्थिक अनियमितता, तोटा, फसवणूक, फालतू खर्च आणि त्यावरील टिप्पण्या, खर्चावरील अंदाजपत्रक नियंत्रणाची अचूकता, बचत इत्यादी प्रकरणांचे वर्णन आहे. कॅग विभागांच्या सार्वजनिक खर्चावर टीका करणारे 'ऑडिट पॅरा' प्रदान करते. आणि 'पॅरा' कॅग कर्मचाऱ्यांकडून कार्यक्रमानंतरची छाननी आणि संबंधित विभागाच्या वरिष्ठ कर्मचाऱ्यांशी तपशीलवार चर्चा करताना विकसित केले जातात. अंतिम 'पॅरा' नंतर संसदेसमोर आणले जातात जेथे विशिष्ट मंत्रालय किंवा विभागाच्या कामकाजाशी संबंधित संसदीय समिती प्रत्येक 'पॅरा'चा निपटारा करते.

लेखापरीक्षण अहवालांचे स्वरूप सतत पुनरावलोकनाधीन असते आणि त्यात वेळोवेळी बदल होत असतात. फॉर्मेट, उद्दिष्ट काहीही असो, पैशाची हानी टाळायची असते ती तशीच असते. ते आर्थिकदृष्ट्या व्यवहार्य नसलेले व्यवहार हायलाइट करतात. अहवाल वगळण्याकडे आपले लक्ष केंद्रित करत असताना, प्रत्येक विभाग त्याच्या पायाच्या बोटोंवर आहे कारण अहवाल त्याच्या पार्श्वभूमीवर प्रतिकूल आणि अनिष्ट प्रसिद्धी आणू शकतो.

नियंत्रक आणि महालेखा परीक्षक कार्यालयाकडून लेखापरीक्षण अहवाल तयार करताना आणि सादर करताना खालील प्रक्रिया अवलंबली जाते:

- सुरुवातीला, ऑडिट झाल्यावर, विविध संस्थांच्या तपासणीदरम्यान, प्रत्येक युनिट/संस्थेचे 'तपासणी अहवाल' तयार केले जातात आणि त्यांच्या प्रती पाठवल्या जातात. एका वर्षात सुमारे 72,000 तपासणी अहवाल पाठवले जातात. त्यांना सुधारात्मक कारवाई करण्यास सांगितले जाते आणि त्यांची प्रगती देखील पाहिली जाते. या तपासणी अहवालातील सर्वात महत्वाच्या बाबींचा वार्षिक लेखापरीक्षण अहवालांमध्ये समावेश करण्यात आला आहे.
- ते राष्ट्रपतींसमोर सादर करण्यापूर्वी, लेखापरीक्षण अहवाल कठोर गुणवत्ता हमी प्रक्रियेद्वारे मांडले जातात आणि CAG द्वारे प्रतिस्वाक्षरी केली जाते.
- ते विधिमंडळाकडे सादर केल्यानंतर, विधिमंडळ त्यांना संबंधित संसदीय समित्यांकडे तपासणीसाठी सुपूर्द करते.
- रेल्वे, पोस्ट आणि तार आणि इतर विभागीय उपक्रमांसह सर्व विभागांचे अहवाल लोकलेखा समिती (PAC) कडे सुपूर्द केले जातात.

कॉर्पोरेशन आणि कंपन्यांशी संबंधित अहवाल सार्वजनिक उपक्रम समितीला (COPU) दिले जातात.

1989 पासून, विभागाच्या एकूण कामकाजाचे मूल्यमापन करण्यासाठी आणि विभागाच्या कामकाजात स्वारस्य असलेल्या सर्वाना त्याच्या कामकाजाचा तपशील कळावा यासाठी कॅगद्वारे प्रत्येक विभागाचा वार्षिक क्रियाकलाप अहवाल आणला जातो. हे दुहेरी उद्देश पूर्ण करते: ते सध्याच्या स्थितीचे संपूर्ण आणि खरे चित्र देते आणि भविष्यासाठी नियोजन करण्यास देखील मदत करते.

भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक कार्यालयाची रचना

भारतीय लेखापरीक्षण आणि लेखा विभाग (IAAD) हे भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांच्या अध्यक्षतेखाली आहे. त्याला भारताचे पाच उपनियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक मदत करतात. डेप्युटीजपैकी एक ऑडिट बोर्डाचा अध्यक्ष देखील असतो. डेप्युटी कॅगच्या खाली भारताचे चार अतिरिक्त उप नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक आहेत. या कार्यालयातील पदानुक्रमात खालील गोष्टींचा समावेश आहे:

- भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक
- उप नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक

- अतिरिक्त उप नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक
- महासंचालक
- मुख्य संचालक
- संचालक/उपसंचालक

टीप: फील्ड ऑफिस फॉर्मेशनचे नेतृत्व डीजी/पीएजी/पीडी/एजी या पदाचे अधिकारी करतात आणि ते संबंधित DAI/ADAI ला अहवाल देतात.

एक संचालक विद्यमान कॅगचा सचिव म्हणून काम करतो. प्रादेशिक स्तरावर, विविध राज्यांमध्ये, अनेक महालेखापाल आहेत जे राज्य स्तरावर त्यांच्या कार्यात्मक आणि पर्यवेक्षी जबाबदाऱ्या पार पाडण्यासाठी नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक चे एजंट म्हणून काम करतात.

भारतीय CAG ब्रिटिश CAG पेक्षा किती वेगळे आहे?

ब्रिटन नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक आणि भारतीय नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक मध्ये तीन बाबींचा फरक आहे-

- भारताच्या CAG ने केवळ महालेखापरीक्षकाची भूमिका पार पाडली आणि नियंत्रकाची नाही परंतु ब्रिटनमध्ये, त्याला नियंत्रक आणि महालेखा परीक्षक या दोघांचे अधिकार आहेत.
- भारतामध्ये, CAG खर्च केल्यावर खात्यांचे ऑडिट करते, म्हणजे एक्स पोस्ट फॅक्टो. युनायटेड किंगडममध्ये कॅगच्या मंजूरीशिवाय सरकारी तिजोरीतून पैसे काढता येत नाहीत.
- भारतात, CAG संसदेचा सदस्य नाही, तर ब्रिटनमध्ये, CAG हाऊस ऑफ कॉमन्सचा सदस्य आहे.